

Osmanlı Devleti'nde Avrupa'ya gönderilen veteriner hekimliği öğrencileri*

Berfin MELİKOĞLU GÖLCÜ¹

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye.

Özet: Osmanlı Devleti'nde on sekizinci yüzyılda başlayan iyileştirme çalışmaları ile Avrupa'da ivme kazanan bilimsel gelişmelerin takip edilmesine ve bu gelişmelerin devlet yapılarına uyarlanmasına çalışılmıştır. Bu kapsamda, Avrupa'dan örnek alınarak açılan okulların öğretim üyesi ihtiyacını karşılamak için önce yurt dışından uzmanlar getirilmiş, daha sonra devamlı bir öğretim kadrosu yetiştirmek amacıyla Türk öğrencilerin Avrupa'ya gönderilmesi uygulaması başlatılmıştır. Askeri, mesleki ve teknik alanlarda eğitim almak üzere Avrupa ülkelerine gönderilen bu öğrenciler arasında veteriner öğrenciler de bulunmaktadır. Veteriner hekimliği öğrenimi görmek amacıyla Sivil Tıp Okulundan mezun hekimlerin ve Askeri Veteriner Okulu öğrencilerinin Avrupa'ya gönderilmesiyle başlayan bu uygulama, izleyen yıllarda veteriner hekimliğin çeşitli alanlarında uzmanlık eğitimi almak için veteriner hekimlerin gönderilmesiyle devam etmiştir. Öğrenimlerini başarıyla tamamlayan bu veteriner hekimler İstanbul'a döndüklerinde veteriner okullarının öğretim kadrosuna alınmış veya çeşitli devlet kademelerinde istihdam edilmiştir. Bu kişilerin büyük bir bölümü Türkiye'de veteriner hekimliği eğitim öğretimi ve örgütlenmesinde önemli hizmetlerde bulunmuşlar, veteriner hekimliğin akademik alanlarının gelişimine temel oluşturmuşlardır. Çalışmada Osmanlı Devleti'nde Avrupa'ya öğrenim görmek üzere gönderilen veteriner öğrenciler hakkında saptanabilen yeni bilgileri gün ışığına çıkarmak ve konuyu veteriner hekimliği tarihi açısından değerlendirmek amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Osmanlı Devleti, veteriner hekimliği öğretimi, veteriner hekimliği tarihi, yurt dışında öğrenim.

Veterinary students sent to Europe by the Ottoman State

Summary: In the Ottoman State, with the initiation of the reformation movement in the eighteenth century, it was aimed to both keep up with the scientific developments that had gained momentum in Europe at that time, and to apply these novelties to the state institutions. Within this scope, in order to establish the teaching staff of the schools that had been newly founded in view of the European model, firstly it was resorted to the tutorship of European experts. Thereafter, with an aim to establish permanent academic staff for these schools, Turkish students were started to be sent to Europe to be trained. Veterinary students were also included among these students, who visited European countries for military, professional and technical training. The practice of sending doctors, who were graduates of the Civil Medical School, and students of the Military Veterinary School to Europe for veterinary medical education was continued in the following years by sending veterinarians to European countries for specialisation training in various branches of veterinary medicine. These veterinarians, who successfully completed their education, were either appointed as teaching staff at the veterinary schools or employed at various public institutions, upon their return to İstanbul. Many of these students made significant contributions to veterinary education as well as to occupational organisations and established the basis of the development of the academic fields of veterinary medicine in Turkey. This study both reveals new information gathered on veterinary students sent by the Ottoman State to Europe for training and provides an assessment of the implications of this practice in view of the history of veterinary medicine.

Keywords: Foreign education, Ottoman State, veterinary education, veterinary history.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminde (1699-1792) yaşadığı askeri yenilgiler sonrasında Avrupa'yı kendisine örnek almaya başlaması, devletin temel dinamiklerinde yapılan bazı reformları da beraberinde getirmiştir. On sekizinci yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan

bu iyileştirme çalışmaları, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da meydana gelen gelişmeleri takip etmesi ve bu gelişmeleri devlet yapılarına uyarlaması ile gerçekleştirilmiştir. Böylelikle, bir yandan devletin Avrupa'ya yavaş yavaş uyum sağlaması beklenirken, diğer yandan geleneksel Osmanlı askeri ve idari yapısı değişime uğramıştır (9, 12). Gerçekleştirilen düzenlemeler kapsamında Avrupa

* Bu makale, 10-11 Kasım 2017 tarihlerinde Berlin/Almanya'da düzenlenen "19th Annual Conference of History Section of the German Veterinary Medical Society" adlı bilimsel etkinlikte sunulan poster bildirinin genişletilmiş halidir.

tarzında yeni okullar açılmış, bu okullara gerekli ders araç ve gereçleri tedarik edilmiştir. Ancak okulların en büyük ihtiyaçlarından biri dönemin bilim ve teknolojisine uygun eğitim-öğretim yaptıracak bir öğretim kadrosu olmuştur. Bu sorunu aşmak amacıyla, öncelikle Avrupa'dan uzmanlar ve öğretim üyeleri getirilmiştir. İzleyen yıllarda, çağdaş birer öğretim kurumu olmasına özen gösterilen bu okullarda görevlendirilen yabancı öğretim üyelerinin yerine bilimsel bilgilere sahip Türklerden oluşan devamlı bir öğretim kadrosuna ihtiyaç duyulmuştur. Bunun üzerine Türk öğrencilerin Avrupa'ya gönderilerek buradaki okullarda eğitim almaları düşünülmüş, ilk kez II. Mahmut döneminde (1808-1839) bu uygulamaya başlanmıştır (6, 15).

Batı örneklili düzenlemelerin içinde Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, Osmanlı eğitim sisteminde olduğu kadar çeşitli devlet kurumlarının iyileştirilmesi açısından da önemli bir yer tutmuştur. Osmanlı Devleti'nin tüm tebaasından gönderilen bu öğrencilerin yönetim ve denetimi Avrupa'da bulunan Osmanlı elçilikleri ile yürütülmeye çalışılmış, on dokuzuncu yüzyıl sonundan itibaren yürürlüğe konulan nizamnameler ile hangi esaslara tâbi olacakları belirlenmiştir (6, 9, 20). Bu uygulama memuriyete benzer bir yol izlemiş, öğrenciler mevkilerine göre maaş almışlar, hastalık, ölüm veya başarısızlık gibi sebeplerden dolayı öğrencinin eksilmesi durumunda yerine başka bir öğrenci gönderilmiştir (9). Askeri, mesleki ve teknik alanlarda eğitim almak üzere Avrupa ülkelerine gönderilen bu öğrenciler arasında veteriner hekimliği öğrencileri de bulunmaktadır. Söz konusu öğrencilerin on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başında Fransa ve Almanya'ya gönderildikleri bildirilmiştir (10). Bu kapsamda gönderilen ilk öğrenciler veteriner hekimliği öğrenimi görmüş, daha sonraki yıllarda gönderilenlerin ise veteriner hekimliğin çeşitli bilim dallarında uzmanlık eğitimi almaları mümkün olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde veteriner hekimliği öğrenimi görmek üzere Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ile ilgili bilgi veren bazı yayınlar (3, 4, 10, 18, 19) bulunmaktadır. Ancak konu özelinde ayrıntılı bilgi veren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Makalede, Osmanlı Devleti'nde Avrupa'ya öğrenim görmek üzere gönderilen veteriner öğrenciler hakkında saptanabilen yeni bilgileri gün ışığına çıkarmak ve bir devlet politikası haline gelen bu uygulamayı veteriner hekimliği tarihi açısından değerlendirmek amaçlanmıştır.

Materyal ve Metot

Çalışmanın ana materyalini, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Osmanlı Arşivinde

saptanan orijinal belgeler ile sözü edilen dönemde yayımlanan Sabah, Tanin, Tasvir-i Efkâr ve İkdâm adlı günlük gazetelerde yer alan konuya ilişkin duyuru ve yazılar oluşturmaktadır. Bununla birlikte, konu bütünlüğünü sağlayabilmek üzere kitap, makale ve diğer yayınlardan da yararlanıldı. Arşiv belgelerinin ve gazete yazılarının metin içerisinde kullanımında Osmanlıcadan transkripsiyonu yapıldıktan sonra günümüz Türkçesine uygun sadeleştirmeleri yapıldı. Orijinal belgeler ve gazete yazılarının künyeleri ile birlikte açıklayıcı ek bilgiler dipnotlarda gösterildi.

Yirminci yüzyıl başında birbirinin peşi sıra gelen Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş Savaşları sırasında eğitim-öğretim faaliyetleri kesintiye uğradığı için çalışmanın kapsamı, veteriner hekimliği öğrenimi amacıyla öğrencilerin ilk kez Avrupa'ya gönderildiği 1889 yılı ile I. Balkan Savaşı'nın başladığı 1912 yılı arasında sınırlı tutuldu. Çalışma materyali, tarih araştırmalarında uygulanan analiz ve sentez yöntemleriyle değerlendirildi ve konu kronolojik olarak yazıya aktarıldı.

Bulgular

Osmanlı Devleti'nde veteriner hekimliği öğrenimi amacıyla yurt dışına öğrenci gönderilmesi, Sivil Veteriner Okulunun 1889 yılında faaliyete başlaması ile gündeme gelmiştir. Sivil Veteriner Okulunun kuruluş sürecinde yaşanan yer ve bütçe sıkıntısından dolayı eğitim-öğretimin ilk iki yıl Ahırkapı'da bulunan Sivil Tıp Okulu'nda, son iki yıl ise Halkalı'da ziraat okulu olarak kurulması planlanan binalarda yapılmasına karar verilmiş, okulun adı "*Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi*" olarak değiştirilmiştir.¹ Hazırlanan öğretim programına göre, veteriner hekimliği öğrencilerinin fizik, kimya, botanik, zooloji gibi ortak dersleri tıp öğrencileriyle beraber Sivil Tıp Okulunun öğretim üyelerinden, anatomi ve fizyoloji derslerini bu okulda konu ile ilgili görevlendirilecek bir öğretim üyesi tarafından almaları öngörülmüş, üçüncü sınıftan itibaren klinik uygulamaların ağırlıkta olduğu müfredatı ise Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebinde görmeleri kararlaştırılmıştır (14). Veteriner hekimliği öğrencilerinin ilk iki yıl süresince alacakları temel derslerin Sivil Tıp Okulunun derslerine uygun olması sebebiyle öğretim açısından herhangi bir sorun yaşanmazken, Halkalı'da bulunan okula geldiklerinde veteriner hekimliği eğitim-öğretimini devam ettirecek öğretim üyesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla Avrupa'dan öğretim üyelerinin getirilmesinin hem daha masraflı olacağı hem de bu öğretim üyelerinin Türkçeyi bilmemelerinden dolayı tam anlamıyla verimli bir eğitimin yapılamayacağı göz önüne alınarak, Türk öğrencilerin bu amaçla yetiştirilmeleri için

¹ BOA, MF.MKT., Dosya No: 102, Gömlek No: 93, Tarih: 23/S/1306 (29.10.1888); MF.MKT., Dosya No: 107, Gömlek No: 27, Tarih: 09/B/1306 (11.03.1889); İ.HUS., Dosya No: 17, Gömlek No: 020, Tarih: 27/04/1311 (06.11.1893).

yurt dışına gönderilmesine karar verilmiştir. Tıp eğitimi gören kişilerin, veteriner hekimliği eğitimini kolaylıkla tamamlayacağı ve bu suretle “az masrafla mükemmel hocaların yetişeceği” düşünülerek Avrupa’ya gönderilecek bu kişilerin Sivil Tıp Okulu’ndan mezun olan hekimler arasından seçilmesi uygun görülmüştür.² Bunun üzerine, Dr. Abdülbaki, Dr. Galib, Dr. Emin İzzet ve Dr. Ahmed Abdullah Beylerden oluşan ilk öğrenciler, dört yıl süresince veteriner hekimliği öğrenimi görmek üzere 1889 yılında Fransa’da bulunan Alfort Veteriner Okuluna kaydolmuştur. Ancak Fransa’ya gittiklerinde büyük ölçüde yabancı dil sorunu yaşayan bu öğrencilerin öncelikle Fransızca dersi almaları gerektiği için öğrenim sürelerinin bir yıl daha uzatılmasına karar verilmiştir. Konuyla ilgili olarak Ticaret ve Nafia Nezaretinden yazılan bir belgede sonraki dönemlerde gönderilecek öğrencilerin iyi derecede Fransızca bilenler arasından seçilmesi tavsiye edilmiştir.³ Bu öğrenciler arasında yer alan Ahmed Abdullah (Şekil 1) ve Abdülbaki Beyler, 1894 yılının Temmuz ayında mezun olmuş, Türkiye’ye döndükten hemen sonra Sivil Veteriner Okulunun öğretim kadrosuna alınmışlardır.⁴ Bu okulda Abdülbaki Bey “fenn-i eşkal-i feres” (at eşkali); Ahmed Abdullah Bey “emraz-ı dahiliye” (iç hastalıklar) ve “teftiş-i lühum” (et muayenesi) derslerini vermekle görevlendirilmiştir.⁵ Devamsızlık yaptıkları için Alfort Veteriner Okulundan ilişkileri kesilen Galib ve Emin İzzet Beylerin ise öğrenimleri için yapılan tüm masrafların kendilerinden tahsil edilmesine karar verilmiştir.⁶ Benzer bir durumun tekrar yaşanmaması için 1894 yılında, Osmanlı Hükümeti Maarif Nezareti tarafından, yurt dışına gönderilen öğrencilerin tabii tutulacağı bir nizamname layihası hazırlanmıştır.⁷ Nizamname layihasında yer verilen esaslar şu şekildedir;

Şekil 1. Ahmed Abdullah Bey
Figure 1. Ahmed Abdullah Bey

“Birinci madde: Bir öğrencinin Avrupa’ya gönderilmesi gerektiğinde, o öğrencinin öğrenim geçmişi bağlı bulunduğu kurum tarafından göz önüne alınacaktır. Bu nedenle, siyasi bilimler ve hukuk için Mülkiye ve Hukuk Mektepleri, tıp bilimleri için Mülkiye Tıp Mektebi, diğer alanlar için devlet tarafından uygun görülen okullardan mezun kişiler seçilecektir.

İkinci Madde: Bağlı olduğu kurum tarafından seçilecek öğrencilerin bilimsel yeterlikleri ve müsabaka sınavları, Maarif Nezareti tarafından oluşturulan bir komisyonda icra edilecek ve padişah emrinin hazırlanması için ilgili kurum tarafından Bab-ı Âliye ulaştırılacaktır.

Üçüncü Madde: Seçilen öğrencinin öncelikle Osmanlı Devleti tebaasından olması, yaşının 20’den az 26’dan çok olmaması, öğrenim görmeye ve devlete hizmet etmeye engel bir kusurunun olmaması, cinayetten mahkûm ve kötü halinin olmaması, iyi derecede Türkçe, okuyup yazabilecek derecede Fransızca bilmesi şarttır.

Dördüncü Madde: Öğrenim süresi boyunca öğrenciye gerekli harcamalar ve diğer masraflar dâhil olmak üzere 250-300 Fransız Frangı maaş bağlanır, ayrıca okulun bulunduğu yerin uzaklığına bağlı olarak gidiş-dönüş masrafları için uygun bir harcırah öğrencinin ilişkili olduğu kurum bütçesinden karşılanacaktır.

Beşinci Madde: Öğrenci öğrenimi için kabul edilen süre boyunca maaş almaya devam eder, bu süreyi aşması durumunda ise maaşı kesilir. Ancak öğrencilerin dâhil oldukları okulun öğrenim dilini bilmemeleri halinde o dili öğrenmeleri için iki seneyi aşmamak kaydıyla uygun görülen süre boyunca maaşları verilecektir.

Altıncı Madde: Öğrencinin okul içindeki mesaipleri okul dışındaki tavır ve hareketleri, Osmanlı elçilikleri ve konsoloslukları tarafından teftiş edilecek, altı ayda bir okul müdürü ve hocaları tarafından yazılan bir rapor öğrencinin bağlı bulunduğu kuruma gönderilecektir.

Yedinci Madde: Öğrencilerin yurt dışında memur oldukları okula gitmeyip, boşladıkları, kaydolduktan sonra okuldan kaçmaları, buldukları okulun kuralları gereğince okuldan uzaklaştırılmaları halinde, kötü ahlakları ve bağlılıklarına aykırı hareketler göstermelerinden dolayı iadeleri gerektiğinde, Avrupa’ya gönderilme amaçlarının dışında davrandığında ve sekizinci maddede bildirilen şartlara uymamaları

² BOA, İ.DH., Dosya No: 1146, Gömlek No: 89334, Tarih: 15/Za/1306 (13.07.1889)

³ BOA, İ.TNF., Dosya No: 1, Gömlek No: 32, Tarih: 04/B/1310 (22.01.1893)

⁴ BOA, İ.OM., Dosya No: 1, Gömlek No: 27, Tarih: 17/L/1311 (23.04.1894); İ.OM., Dosya No:2, Gömlek No: 18, Tarih: 17/R/1312 (17.10.1894)

⁵ Salname-i Devlet-i Âliye-i Osmaniye, 1312, İstanbul Matbaa-i Amire.

⁶ BOA, BEO., Dosya No: 204, Gömlek No: 15292, Tarih: 06/Za/1310 (22.05.1893); MF.MKT., Dosya No: 192, Gömlek No: 79, Tarih: 07/B/1311 (14.01.1894)

⁷ BOA, MF.MKT., Dosya No: 206, Gömlek No: 45, Tarih: 06/Za/1311 (11.05.1894); ŞD., Dosya No: 213, Gömlek No: 17, Tarih: 21/M/1312 (25.07.1894).

durumunda kendilerine yapılan masrafin ödenmesi için yola çıkmalarından ve harcırahlarının verilmesinden önce her öğrenci için bir kefil alınacaktır.

Sekizinci Madde: Öğrenim süresini tamamlayan öğrenciler gerekmedikçe buldukları yerde kalmayarak geri dönecek ve 10 seneden az olmamak üzere devlet tarafından teklif edilen hizmeti kabul edecektir. Karşı gelmeleri halinde yedinci madde gereğince masrafların tamamı kefillerinden alınacaktır.

Dokuzuncu Madde: Öğrencilerin bağlı bulunduğu kurumların nazır ve başkanları bu nizamnamenin uygulanması ile görevlendirilir.”

Diğer taraftan 1890 yılında yurt dışına gönderilen öğrencilerin tamamı Askeri Veteriner Okulu öğrencileri arasından seçilmiştir. Bu amaçla söz konusu Okulun birinci ve ikinci sınıf öğrencileri arasında açılan sınavı kazanan Âdil Mustafa, Mehmet Nuri (Ural), Hayrettin Arif (Şekil 2-4) ve Ahmet Beyler beş yıl süreyle yine Alfort Veteriner Okuluna gönderilmiştir (10, 19). Erk ve Dinçer (10), Ahmet Bey'in Fransa'da ölmesi üzerine yerine İsmail Hakkı (Çelebi) Bey'in (Şekil 5) gönderildiğini bildirmiştir. Adı geçen öğrencilerin 20 Ekim 1892 tarihinde kaleme aldıkları bir mektup (Şekil 6) ile Avrupa'daki çalışmalarını hakkında padişaha bilgi

verdikleri, teşekkür ve minnetlerini ifade ettikleri tespit edilmiştir.⁸ Bununla birlikte, öğrenimlerine başarıyla devam eden bu kişilerin 1894 ve 1895 yıllarında padişah tarafından taltif edildiği, Âdil Mustafa, Hayrettin Arif ve Mehmet Nuri (Ural) Beylere yüzbaşılık rütbesinin, İsmail Hakkı (Çelebi) Bey'e ise üsteğmenlik rütbesinin verildiği belirlenmiş,⁹ Âdil Mustafa Bey ve Mehmet Nuri (Ural) Bey'in okuldaki çalışmalarından dolayı ayrıca Fransa Hükümeti tarafından gümüş madalya ile ödüllendirildiği bildirilmiştir (2, 18). Öğrenimlerini tamamladıktan sonra 1895 yılında yurda dönen bu veteriner hekimler Askeri Veteriner Okulunun öğretim kadrosuna alınmış, Mehmet Nuri (Ural) Bey “*emraz-ı dahiliye*” (iç hastalıklar) ve “*seririyat*” (klinik), Hayrettin Arif Bey “*emraz-ı hariciye*” (dış hastalıklar) ve “*ameliyat-ı cerrahiye*” (cerrahi ameliyatlar), İsmail Hakkı (Çelebi) Bey zootekni ve “*hayvanat-ı tbbiye*” (tıbbi zooloji) derslerini vermekle görevlendirilmiş, Âdil Mustafa Bey ise “*emraz-ı sariye*” (bulaşıcı hastalıklar) ve “*teftiş-i lühum*” (et muayenesi) derslerini vererek insan ve hayvan hastalıklarına yönelik aşı ve serum ihtiyacını karşılayan bir araştırma merkezi olan “*Bakteriyolojihane-i Şahane*” kadrosuna girmiştir (2, 10, 11, 21).

Şekil 2. Âdil Mustafa Bey
Figure 2. Âdil Mustafa Bey

Şekil 4. Hayrettin Arif Bey
Figure 4. Hayrettin Arif Bey

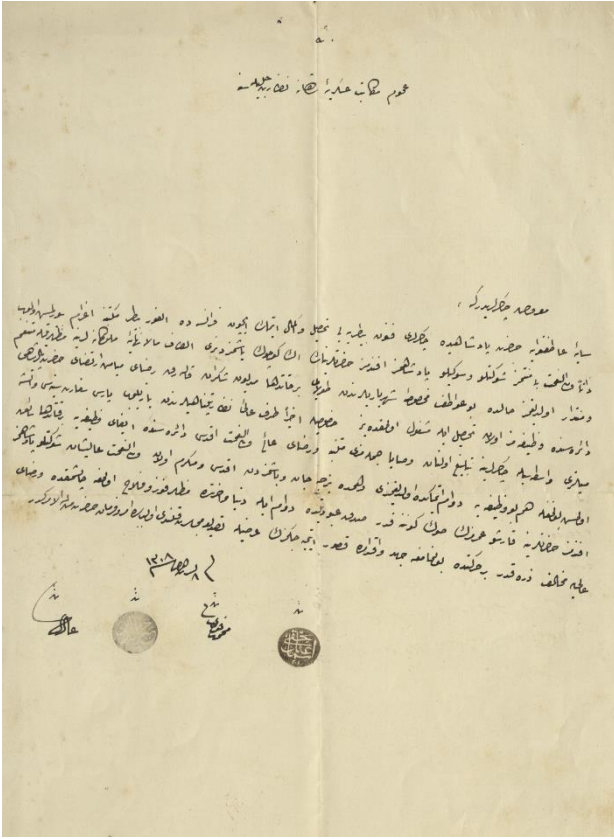
Şekil 3. Mehmet Nuri (Ural) Bey
Figure 3. Mehmet Nuri (Ural) Bey

Şekil 5. İsmail Hakkı (Çelebi) Bey
Figure 5. İsmail Hakkı (Çelebi) Bey

⁸ BOA, Y.PRK.ASK., Dosya No: 86, Gömlek No: 58, Tarih: 11/R/1310 (02.11.1892)

⁹ BOA, HR.TH., Dosya No: 142, Gömlek No: 38, Tarih: 03.06.1894; HR.TH., Dosya No: 161, Gömlek No: 39, Tarih: 18.08.1895; HR.TH., Dosya No: 166, Gömlek No: 103, Tarih: 07.12.1895

Şekil 6. Avrupa'ya gönderilen askeri veteriner öğrenciler tarafından 20 Ekim 1892 tarihinde Padişah'a yazılan mektup
Figure 6. The letter from military veterinary students sent to Europe to the Sultan on October 20, 1892

Şekil 7. Nikolaki (Mavroğlu) Bey
Figure 7. Nikolaki (Mavroğlu) Bey

On dokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren veteriner hekimlik öğrenimi yerine veteriner hekimliğin çeşitli bilim dallarında uzmanlık öğrenimi görmek amacıyla Avrupa'ya veteriner hekimler gönderilmeye başlanmıştır. Bu amaçla, Sivil Veteriner Okulu mezunlarından Halil Vehbi Bey klinik derslerine devam etmek, Nikolaki (Mavroğlu) Bey (Şekil 7) ise Edmond Nocard'la birlikte

bulaşıcı hastalıklar laboratuvarında çalışmak üzere 1895 yılında Alfort Veteriner Okuluna kaydolmuştur. Konu ile ilgili olarak ertesi yıl iki veteriner hekimin daha gönderilmesine karar verildiği bildirilmiştir (1).¹⁰ Ancak 1896 yılında Sultan II. Abdülhamit yönetimine muhalif olan ve yurt dışına kaçan öğrencilerin ülkeye giriş çıkışını kontrol altında tutmak için (12), Avrupa'da bulunan Türk öğrencilerin geri dönmeleri kararı çıkarılmıştır. Bu karar üzerine öğrenimlerini yarım bırakarak yurda dönen Vehbi ve Nikolaki Beyler Sivil Veteriner Okulunun öğretim kadrosuna alınmışlardır.¹¹

II. Meşrutiyetin ilanından sonra Sultan II. Abdülhamit döneminde başlatılan yasaklar kaldırılmış, Avrupa'ya öğrenci gönderme uygulaması tekrar hükümetin gündemine girmiştir. Meşrutiyetin öngördüğü temelleri atabilmek için öğretim kadrosundaki iyileştirme çabalarına öncelik verilmiş, bu amaçla ilgili bakanlıklar tarafından alanlarında uzman kişilerin yetiştirilmesi için Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi kararı alınmıştır. Bu dönem, çeşitli gazete yazılarında Osmanlı öğrencilerinin Avrupa'ya gönderilmesini teşvik eden ve bu öğrencilerin ne surette öğrenim göreceğini ele alan yazılara rastlanmıştır.¹²

Maarif Nezareti tarafından Avrupa'ya gönderilecek öğrencilerin taşınmaları gereken özellikler ve kabul etmeleri beklenen koşullar, 17 Ağustos 1909 tarihli Tanin Gazetesi'nde genel ve özel şartlar olarak iki başlık altında ilan edilmiştir. Bildirilen genel şartlar arasında "öğrencilerin 17-25 yaşları arasında olmaları, bulaşıcı hastalığının bulunmadığının tıbbi muayene ile belirlenmesi ve öğrenimlerini etkileyecek herhangi bir bedensel engelinin olmaması, öğrencinin çalışma gayretinin, iyi hal ve davranışlarının mezun olduğu okul tarafından onaylanması ve bu onayın Maarif Nezareti tarafından araştırılması, öğrencinin öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul'a döndüğünde devlet tarafından uygun görülen yerlerde ve koşullarda en az beş yıl süresince istihdam etmeyi kabul etmesi, yapması gereken hizmeti yerine getirmediği takdirde öğrenimde bulunduğu süre boyunca kendisine tahsis edilen maaş ve yol masraflarının geri ödeneceğini bir kefil ile taahhüt etmesi, Almanca, İngilizce veya Fransızca dillerinden en az birine vâkıf olması, öğrenimlerine gerekli özeni göstermedikleri, sınavlarda başarısız oldukları veya kötü hal ve davranışlarda buldukları tespit edildiğinde yapılan harcamaların geri ödenmesi" yer almış, özel şartlarda ise seçilecek öğrencilerin mezun oldukları okullar, öğrenim durumları ve öğrenim görecekları alana göre taşınmaları gereken şartlar değerlendirilmiştir.¹³

¹⁰ BOA, BEO., Dosya No: 596, Gömlek No: 44671, Tarih: 13/L/1312 (09.04.1895)

¹¹ BOA, BEO., Dosya No: 811, Gömlek No: 60820, Tarih: 07/S/1314 (18.07.1896)

¹² "Ne Duruyorsunuz?", İkdâm, 7 Ekim 1908, Numara: 5162, s.3; Hüseyin Cahit. "Avrupa'ya Talebe İzamı", Tanin Gazetesi, 13 Ağustos 1909, Numara: 340, s.1; "Avrupa'ya Talebe İzamı", Tanin, 17 Ağustos 1909, Numara:344, s.4; Süleyman Nazif, "Avrupa'ya Talebe İzamı", Tasvir-i Efkâr, 22 Ağustos 1909, Numara: 83, s.1

¹³ "Avrupa'ya talebe izamı", Tanin, 17 Ağustos 1909, numara:344, s.4.

Şekil 8. Fazlı Faik (Yeğül) Bey
Figure 8. Fazlı Faik (Yeğül) Bey

Şekil 9. Hüseyin Sabri (Okutman) Bey
Figure 9. Hüseyin Sabri (Okutman) Bey

Şekil 10. Samoel (Aysoy) Bey
Figure 10. Samoel (Aysoy) Bey

Tanin Gazetesi'nde 30 Ağustos 1909 tarihinde yayımlanan diğer bir yazıya göre çeşitli alanlarda öğrenim görmek için Avrupa'ya gönderilecek öğrencilerin belirlenmesi amacıyla “*kabul*” ve “*müşabaka*” olmak üzere iki imtihanın yapıldığı bildirilmiştir. Kabul imtihanlarında öğrencilerin yabancı dil bilgisi sorgulanırken müşabaka imtihanlarında alanlarıyla ilgili bilgilerinin yeterli düzeyi tespit edilmiştir. İmtihanların yapılacağı yer, saat bilgileri ile bu imtihanları kazanan öğrencilerin adlarının da yine günlük gazeteler aracılığıyla duyurulduğu belirlenmiştir.¹⁴

“*Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti*”¹⁵ tarafından 1909 yılında 18 öğrencinin Avrupa'ya gönderilmesi kabul edilmesine rağmen, “*Meclis-i Mebusan*”¹⁶ tarafından bu sayının iki katına çıkarıldığı bildirilmiştir.¹⁷ Bu öğrenciler arasında yer alan Fazlı Faik (Yeğül) (Şekil 8), Takfor, Hüseyin Sabri (Okutman) (Şekil 9), Samoel (Aysoy) (Şekil 10), Santor ve Yorgi Beylerden oluşan 6 sivil veteriner hekimin de uzmanlık eğitimi almak üzere yurt dışına gönderilmeleri kabul edilmiştir. Nezaret tarafından hazırlanan program gereğince Fazlı Faik (Yeğül) Bey'in kimya alanında uzmanlaşmak üzere Berlin Üniversitesine; Takfor Bey'in mikrobiyoloji alanında uzmanlaşmak üzere Pasteur Enstitüsüne; Hüseyin Sabri (Okutman), Samoel (Aysoy), Santor ve Yorgi Beylerin ise sırasıyla fizyoloji, iç hastalıklar, dış hastalıklar ve zootekni alanlarında uzmanlık öğrenimi görmek için Alfort Veteriner Okuluna gönderilmeleri kararlaştırılmış, bu kişiler 6 Ekim 1909

tarihinde Fransız Pacquet vapuru ile İstanbul'dan ayrılmışlardır (1).¹⁸ Öngörülen öğretim programı ile ilgili çıkabilecek aksaklıkların giderilmesi ve gerekli yardımlarda bulunmak amacıyla Ziraat Genel Müdürü İstrati Bey'in bizzat kendisinin, önce Berlin'e daha sonra ise Paris'e giderek öğrencileri yerleştirdiği saptanmıştır.¹⁸

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından uzmanlaşma eğitimi almaya hak kazanan veteriner hekimlerden oluşan ikinci grubun Avrupa'ya gönderilmesi yaklaşık bir yıl sonra mümkün olmuştur. Bu amaçla, Sivil Veteriner Okulu mezunlarından Şefik (Kolaylı) Bey (Şekil 11), mikrobiyoloji alanında uzmanlaşmak üzere Pasteur Enstitüsünde Doktor Maurice Nicolle'ün laboratuvarına, Hilmi (Dilgimen) Bey (Şekil 12) anatomi, Salih Zeki (Berker) Bey (Şekil 13) cerrahi, Sadık (Sözeri) Bey zootekni ve Armenak Bey ise patoloji alanında uzmanlık öğrenimi almak için Alfort Veteriner Okuluna kabul edilmiştir (4, 10).^{19, 20} Ziraat Genel Müdür Yardımcısı Vahan Surniyan Efendinin ikinci grupta bulunan bu öğrencilerin yerleşmelerini sağlamak üzere görevlendirildiği ve Fransa Hükümetinin bu konuda çok yardımcı olduğu belirlenmiştir.¹⁹ Başağaç ve Özkul (4), Maurice Nicolle'ün laboratuvarında Ekim 1910 – Nisan 1911 tarihleri arasında teorik derslere ve pratik uygulamalara katılan Şefik Kolaylı'nın aynı dönem içinde Hall Centrale Laboratuvarında gıdaların kokuşması konusunda yaklaşık dört ay kadar (1 Ocak – 19 Nisan 1911) çalıştığını, 11 Haziran 1911'den 1912 Haziran ayına kadar Lyon

¹⁴ “Avrupa'ya izam olunacak talebe hakkında”, Tanin, 30 Ağustos 1909, Numara:357 s.4; “Avrupa'ya izam olunacak talebe hakkında”, Tanin, 8 Eylül 1909, Numara:366, s.3.

¹⁵ Osmanlı Devleti'nde 1846 yılında kurulan “Ziraat Nezareti” (Tarım Bakanlığı) sonraki yıllarda pek çok kez isim değiştirmiş, 1891 ve 1911 yılları arasında “Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti” adını almıştır.

¹⁶ Osmanlı Devleti'nde üyeleri halk tarafından seçilmiş olan millet meclisi

¹⁷ Hüseyin Cahit. “Avrupa'ya Talebe İzamı”, Tanin Gazetesi, 13 Ağustos 1909, Numara:340, s.1

¹⁸ “Avrupa'ya giden efendiler”, Tanin, 7 Ekim 1909, Numara:395, s.2.

¹⁹ “Fransa'da talebe-i Osmaniye”, Sabah, 3 Şubat 1911. Numara: 7675, s.2.

²⁰ Dipnot 18'de künyesi belirtilen gazete yazısında bu grupta toplam 6 veteriner hekimin uzmanlık amacıyla Avrupa'ya gönderildiği bildirilmiş ancak 6. kişinin ismi tespit edilememiştir.

Şekil 11. Şefik (Kolaylı) Bey
Figure 11. Şefik (Kolaylı) Bey

Şekil 12. Hilmi (Dilgimen) Bey
Figure 12. Hilmi (Dilgimen) Bey

Şekil 13. Salih Zeki (Berker) Bey
Figure 13. Salih Zeki (Berker) Bey

Veteriner Okulunda Prof. Penisset'in yanında kurs gördüğünü, Temmuz - Ağustos aylarında ise Bükreş'te bulunan veteriner okuluna bağlı Serum ve Aşı Enstitüsünde çalışmalar yaptığını bildirmiştir. Uzmanlığını tamamladıktan sonra yurda dönen Şefik (Kolaylı) Bey Bakteriyolojihane-i Baytari'ye, Sadık (Sözeri) Bey dönemin Tarım Bakanlığı bünyesinde genel müfettişliğe atanmış, diğerleri ise Sivil Veteriner Okulunun öğretim kadrosuna alınmıştır. İzleyen yıllarda Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşlarının birbirinin peşi sıra gelmesi nedeniyle eğitim-öğretim faaliyetlerine aralıklarla devam edilmiş, savaş yıllarında yurt dışına öğrenci gönderilmesi kesintiye uğramıştır (4, 12).

Tartışma ve Sonuç

Osmanlı modernleşmesinin bir yapı taşı olarak kabul edilen yurt dışına öğrenci gönderme uygulamasının, II. Mahmut döneminde (1808-1839) topçuluk, mimarlık, mühendislik gibi alanlarda başladığı (6, 9) göz önüne alınırsa veteriner hekimliği alanında daha geç gündeme geldiği görülmektedir. Bununla birlikte, Sivil Veteriner Okulunun kurulması kararının, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sında gelişen modern bilimin ışığında eğitim gören çağdaş veteriner hekimlerden oluşan bir öğretim kadrosuna duyulan ihtiyacı ortaya çıkardığı söylenebilir. Bu ihtiyacı karşılamak üzere 1889 ve 1890 yıllarında Fransa'ya gönderilen ve Türkiye'ye döndükten sonra sivil ve askeri veteriner okullarının kadrosuna alınan veteriner hekimler ile veteriner hekimliği eğitim-öğretiminde yapılan iyileştirme çalışmalarının genel olarak başarılı sonuçlar verdiği ileri sürülebilir. Aynı yıllarda Sivil Veteriner Okulu için hazırlanan ders programlarında gerek ders sayısı gerekse ders saati bakımından yapılan düzenlemeler (16) bu çalışmaların somut örneklerinden biri olarak kabul edilebilir. Melikoğlu Gölcü ve Erer'e (16) göre, 1896 yılında yayımlanan bir ders programında

veteriner hekimliği öğretimi süresince öğrencilere verilmesi kararlaştırılan 39 dersin içeriği ayrıntılı bir şekilde hazırlanmış ve veteriner hekimliği müfredatının ana hatları çizilmiştir. Bu bilgilere uygun olarak Devlet salnamelerinde²¹ Sivil Veteriner Okulunun ilk yıllarında sadece 6 öğretim üyesinin görevlendirildiği belirlenmiş, yurtdışına gönderilen veteriner hekimlerin okul kadrosuna alınmalarından sonra bu sayının 22'ye ulaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Subhi Edhem (19) ile Erk ve Dinçer'in (10), bu kişilerin Türkiye'de modern bilim anlayışı ile ders programlarını ve eğitim şeklini Fransız ekolüne uydurarak veteriner hekimliği öğretiminde köklü değişiklikler yaptıklarını bildirmesi, bu kanıyı desteklemektedir.

Erdoğan (9), Osmanlı okullarının öğretim kadrosu açısından yetkin hale gelmesiyle sadece ihtisas veya staj yapmak üzere öğrencilerin Avrupa'ya gönderildiklerini, ayrıca devlet bütçesi için oldukça ağır bir yük haline gelen yurt dışına öğrenci gönderme uygulamasına zamanla son verilmek istendiği için bu uygulamanın sonradan sınırlandırıldığını bildirmiştir. Benzer şekilde, veteriner hekimliği öğrenimi görmek amacıyla Sivil Tıp Okulundan mezun hekimlerin ve Askeri Veteriner Okulu öğrencilerinin Fransa'ya gönderilmesiyle başlayan bu uygulamanın sonraki yıllarda veteriner hekimliğin çeşitli alanlarında uzmanlık eğitimi almak için veteriner hekimlerin gönderilmesiyle devam ettiği dikkati çekmiştir. Bu nedenle, diğer okullarda olduğu gibi veteriner hekimliğinde de öğretim kadrolarına ait ihtiyacın belli ölçüde giderilmesinin ardından sadece mezuniyet sonrası öğretim programları için yurt dışına öğrenci gönderme uygulamasından yararlanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Avrupa'ya gönderilen veteriner hekimliği öğrencilerinin Fransa'ya gönderilmesi Osmanlı Devleti'nin dış ilişkilerine bağlı (8, 9) bir tutum olarak düşünülebilir. Veteriner hekimliği dışında diğer alanlardan gönderilen

²¹ Salname-i Devlet-i Âliye-i Osmaniye, 1311 ve 1313

öğrencilerin de öğrenim kaynağının ağırlıklı olarak Fransa olması (8, 9, 20) bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte, Fransa'da ilk veteriner okullarının kurulması (4, 19) ile Louis Pasteur ve ekibinin tüm dünyaya ilan ettiği mikrobiyoloji alanındaki başarılı çalışmalarının da (21) bu seçimde rol oynadığı ileri sürülebilir. Nitekim 13 Temmuz 1889 tarihli arşiv belgesinde²² yer alan “*Fransa’da Alfort Veteriner Okulunun bilimsel gelişmeler ve keşifler açısından Avrupa’daki diğer veteriner okullarından üstün bulunduğu*” ifadesi bu konudaki düşünceleri gözler önüne sermiştir. Benzer şekilde II. Meşrutiyet’in ilanının ardından bir veteriner hekimin Berlin Üniversitesine gönderilmesi, on dokuzuncu yüzyıl sonundan itibaren Osmanlı Devleti ile Almanya arasında artan yakınlaşmanın (17) bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan, veteriner hekimliği öğrenimi görmek üzere Alfort Veteriner Okuluna kaydedilen Dr. Galib ve Dr. Emin İzzet Beylerin okuldan ilişkilerinin kesilmesi üzerine hazırlanan nizamname layihasının⁷ yedinci maddesi ile kefaletname uygulamasının yasal güvence altına alındığı görülmektedir. Devlet bütçesinin zarara uğramasını engellemek amacıyla eklenen bu maddenin yurtdışına öğrenci gönderilmesinde şart koşulan kefil uygulamasının ilk örneklerinden olduğu söylenebilir. Cumhuriyet’in ilanından sonra “*Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun*”²² ile hukuki dayanağına kavuşan bu uygulama günümüzde de devam etmektedir.

Osmanlı Devleti’nin yurt dışına öğrenci göndermesi uygulamasında dil, din, ırk farkının gözetilmemesine ilişkin tutumunun (20) veteriner hekimliği alanında da değişmediği görülmektedir. Bu kişiler arasında yer alan Santor, Yorgi ve Armenak’ın Türkiye’ye döndükten sonra veteriner okullarında istihdam edildiği tespit edilmiştir. Ancak bu kişilerin özellikle Osmanlı Devleti’nin son yıllarında faaliyetlerine ilişkin bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu durum, Lozan Barış Anlaşması kapsamında hayata geçirilen ve Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus mübadelesinin (7) bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Nitekim, Nikolaki’nin anılarında²³ 1920 yılından itibaren “*harici muallimlerin*” okulla ilişkisinin kesildiğini bildirmesi bu kanıtı güçlendirmektedir. Diğer taraftan öğretim kadrosunda kalanlar ise Cumhuriyet’in ilanı ile yeniden yapılandırılan veteriner hekimliği eğitimi ve örgütlenmesinde önemli hizmetlerde bulunmuşlar, Türkiye’de veteriner hekimliğin akademik alanlarının gelişimine temel oluşturmuşlardır (3, 4, 5, 10, 18). Bu

kişiler arasında yer alan Âdil Mustafa, Maurice Nicolle ile yaptığı çalışmalar sonucunda Türkiye’de ilk yerli serum olan difteri antitoksin serumunun üretilmesini sağlamış, 1899 yılında sığır vebası etkeninin filtreleri geçen bir virus olduğunu keşfederek klasik literatürlere geçmeyi başarmış (18); Şefik (Kolaylı) ve Nikolaki (Mavroğlu) Beyler, dönemin tek hayvan hastalıkları araştırma merkezi olarak faaliyet gösteren Bakteriyojijane-i Baytari’de pek çok çalışmaya imza atmış, savaşlar sırasında özellikle hayvan sağlığı ve hayvansal kaynaklı gıdaların tedariki ile ilgili önemli hizmetler vermiş (3, 10, 21); Fazlı Faik (Yeğül), Samoel (Aysoy), Salih Zeki (Berker) ve Hilmi (Dilgimen) Beyler Türk veteriner hekimliği tarihinde ordinaryüs profesörlük unvanı almaya hak kazanan 6 kişi arasında yer almış (13), İsmail Hakkı Bey ise veteriner okulları ve Tıp Fakültesindeki çalışmaları ile Türkiye’de modern parazitolojinin kurucularından biri olarak kabul edilmiştir (5).²⁴

Sonuç olarak gerek veteriner hekimliği öğrenimi gerekse veteriner hekimliğin çeşitli alanlarında uzmanlık eğitimi için Avrupa’ya gönderilen bu kişilerin, Türkiye’de veteriner hekimliğin kurumsallaşması ve öğretiminde büyük rol oynadığı ve Türk veteriner hekimliğin gelişimine yön verdiği söylenebilir.

Kaynaklar

1. **Anonim** (1325/1909): *Mütehassıs yetiştirilmesi*. Mecmûa-i Fünûn-ı Baytariye, **2**, 31.
2. **Anonim** (1927): *Tebrik*. Baytari Mecmua, **5**, 66-69.
3. **Başagaç RT, Özkul T** (2004): *Veteriner hekimliği tarihinde iz bırakanlar: Ahmet Şefik Kolaylı*. Türk Veteriner Hekimleri Birliği Dergisi, **4**, 76-79.
4. **Bekman M** (1940): *Veteriner Tarihi*. Marifet Basımevi, İstanbul.
5. **Bekman M** (1945): *Veteriner Hekimliğimizin Büyükleri*. Marifet Basımevi, İstanbul.
6. **Bilim C** (1999): *Osmanlılar’da Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi*. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, **1**, 17-38.
7. **Bozdağlıoğlu Y** (2014): *Türk-Yunan nüfus mübadelesi ve sonuçları*. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, **180**: 9-32.
8. **Ergün M** (1990): *Türk eğitim sisteminin batılılaşmasını belirleyen dinamikler*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, **17**: 453-457
9. **Erdoğan A** (2009): *Türkiye’de Yurtdışına Öğrenci Gönderme Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
10. **Erk N, Dinçer F** (1970): *Türkiye’de Veteriner Hekimlik Eğitimi ve Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Tarihi*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

²² 1416 sayılı Kanun, 16 Nisan 1929 tarih ve 1169 Sayılı Resmi Gazete.

²³ Mavroğlu N (1846): *Veteriner Tarihi Hakkında Notlar*. Pendik Veteriner Kontrol Enstitüsü Arşivi. Ayrıca bk. “www.bilimtarihi.org/pdfs/veteriner_tarihi.pdf”

²⁴ Fazlı Faik (Yeğül), Samoel (Aysoy), Salih Zeki (Berker) ve Hilmi (Dilgimen) Beyler veteriner hekimliği alanında gerçekleştirdiği çalışmaları ile 1944 yılında; İsmail Hakkı (Çelebi) Bey ise 1909 yılında görev almaya başladığı Tıp Fakültesindeki çalışmalarından dolayı 1933 yılında ordinaryüs profesörlüğe hak kazanmıştır

11. **Erk N** (1968): *İlk Türk bakteriyologlarından Adil Mustafa*. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, **15**, 24-28.
12. **Erkek MS** (2010): *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Avrupa'ya gönderilen Osmanlı talebeleri*. 761-781. İçinde: XVI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, IV. Cilt - II. Kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
13. **Kızıltepe A, Melikoğlu B** (2006): 'Ordinarius Professors' in the Turkish Veterinary Education. 347-352. In: Proceedings of the XXXVII. International Congress of the World Association for the History of Veterinary Medicine & XII. Spanish National Congress on the Veterinary History, Leon, Spain
14. **Mehmet Âkif** (1333/1917): *Mektebin mevkii, ebniyesi, tarihçesi*. Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası, **1**, 2-8.
15. **Mehmet Esad** (1893): *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*. Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul.
16. **Melikoğlu Gölcü B, Erer S** (2014): *Mülkiye Baytar Mektebi Âlisi Ders Programı-1896*. 125-126. İçinde: **IV**. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Otak Matbaacılık, Samsun.
17. **Ortaylı İ** (2006): *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. Alkım Yayınevi, İstanbul.
18. **Özkul T, Başağaç RT** (2008): *The collaboration of Maurice Nicole & Adil Mustafa, the discovery of rinderpest agent*. Revue de Médecine Vétérinaire, **159**, 243-246.
19. **Subhi Edhem** (1918): *Nevsal-i Baytari*. Agop Matasyon Matbaası, İstanbul.
20. **Şişman A** (1999): *XIX. yüzyılda Avrupa'ya gönderilen Osmanlı öğrencileri*. 962-971. İçinde: XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, III. Cilt. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
21. **Unat EK** (1970): *Osmanlı İmparatorluğunda Bakteriyoloji ve Viroloji*. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları 4/1568, Çeltüt Matbaacılık İstanbul.

Geliş Tarihi: 19.03. 2018 / Kabul tarihi: 16.08.2018

Yazışma adresi

Doç. Dr. Berfin MELİKOĞLU GÖLCÜ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Veteriner Fakültesi,
Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji AD,
55139, Samsun, Türkiye
e-mail: berfinmelik@gmail.com